

Cahiers du CEFRES

N° 10, Antologie francouzských společenských věd : Město
Françoise Mayer, Alban Bensa, Václav Hubinger (Ed.)

Marc AUGÉ

Ne-místa : úvod do antropologie super-modernosti

Référence électronique / electronic reference :

Marc Augé, « Ne-místa : úvod do antropologie super-modernosti
», Cahiers du CEFRES. N° 10, Antologie francouzských
společenských věd : Město (ed. Françoise Mayer, Alban Bensa,
Václav Hubinger).

Mis en ligne en / published on : juin 2010 / june 2010

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c10/auge_1996_ne_mista.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Marc Augé, narozen 1935 v Poitiers, vedl nejprve výzkumné práce v Africe v oblasti sociální a náboženské antropologie, (Théorie des pouvoirs et idéologie. Etude de cas en Côte d'Ivoire, Paris, Hermann, 1975), poté se v několika publikacích zamýšlel nad základy a historií antropologie (zejména: Symbole, fonction, histoire : les interrogations de l'anthropologie, Paris, Hachette, 1979 ; Génie du Paganisme, Paris, Gallimard, 1982), načež zahájil sérii velmi originálních studií o současném životě ve městech (La traversée du Luxembourg, Paris, Hachette, 1985 ; Un ethnologue dans le métro, Paris, Hachette, 1986 ; Domaines et châteaux, Paris, Seuil, 1989).

Marc Augé se snažil odstranit rozpory mezi etnologií vzdáleného a blízkého (zejména v díle Anthropologie des mondes contemporains, Paris, Aubier, 1994) a to poukázáním na to, jak antropologický přístup umožňuje nové chápání naší modernosti. V uvedeném výřatku je to nový pohled na zkušenost s městským prostorem.

Marc Augé je v současné době directeur d'études na Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, v jejímž čele stál v letech 1985-1995.

Ne-místa : úvod do antropologie super-modernosti

Marc Augé

Pojmy cestovní trasy, křižovatky, centra a historické památky nejsou užitečné pouze pro popis tradičních antropologických míst. Částečně vystihují současný francouzský prostor, zejména prostor městský. Paradoxně jej dokonce umožňují charakterizovat jako prostor specifický, zatímco podle své definice je každý z nich kritériem srovnávacím.

Obvykle se říká, že Francie je centralizovanou zemí. Po stránce politické jí opravdu nejméně od 17. století je. Navzdory nedávným

snahám o přenesení kompetencí na jednotlivé kraje zůstává Francie zemí centralizovanou po stránce administrativní (ideálem Francouzské revoluce dokonce původně bylo provést rozdělení na správní obvody podle čistě a přísně geometrického modelu). Zůstává jí v myšlení Francouzů, zejména kvůli organizaci silniční sítě a sítě železniční, které byly obě alespoň zpočátku pojaty jako dvě pavučiny, v jejichž středu leží Paříž.

Pro větší přesnost by bylo třeba dodat, že stejně jako žádné hlavní město na světě není pojato právě jako hlavní v takové míře jako Paříž, neexistuje žádné francouzské město, které by neaspirovalo na to, být středem různě velké oblasti, a které by si v průběhu let a staletí nedokázalo vytvořit střed města s památkami (to, čemu říkáme „městské centrum“), jež tuto tužbu zároveň materializuje a symbolizuje. Nejskromnější francouzská města, a dokonce i vesnice, vždy mají „městské centrum“, v němž sousedí pamětihodnosti, které symbolizují jednak úřad náboženský (kostel), jednak úřad občanský (radnice, podprefektura nebo ve významných městech prefektura). Kostel (ve většině francouzských krajů katolický) stojí na náměstí, kterým často procházejí cestovní trasy umožňující projet skrze město. Radnice není nikdy daleko, i když se stává, že vymezuje vlastní prostor a že vedle Kostelního náměstí je náměstí Radniční. Rovněž v městském centru, a vždy v blízkosti kostela a radnice, je vztyčen pomník padlým. Jakožto laicky pojatý není opravdovým kultovním místem, ale památníkem s hodnotou historickou (poctou těm, kdo zahynuli během dvou posledních světových válek a jejichž jména jsou vyryta v kameni): při některých výročních slavnostech, zejména 11. listopadu, si zde představitelé civilních a případně vojenských úřadů připomínají oběť těch, kdo padli za vlast. Jsou to, jak se říká, „vzpomínkové obřady“, které dobře odpovídají rozšířenému, to jest společenské definici náboženského faktu, kterou nabízí Durkheim. Zvláštní účinnosti patrně nabývají díky tomu, že se odehrávají v místě, kde se dříve způsobem bližším každodennímu životu projevovala důvěrná blízkost živých a mrtvých: v některých vesnicích ještě nacházíme stopy uspořádání, které sahá do období středověku, během něhož hřbitov obklopoval kostel, v samotném středu aktivního společenského života.

Městské centrum je opravdu aktivním místem; v tradičním pojetí venkovských měst a vesnic (v pojetí, jemuž dali literární existenci během první poloviny tohoto století autoři jako Giradoux nebo Jules Romain), ve městech a vesnicích, tak jak vypadaly během Třetí re-

publiky a jak vypadají do velké míry i dnes, je určitý počet kaváren, hotelů a obchodů soustředěn nedaleko náměstí, kde bývá trh, pokud náměstí s kostelem a náměstí s trhem nesplyvají v jedno. V pravidelných týdenních intervalech (v neděli a v den trhu) centrum „ožívá“ a novým městům, vzniklým ze zároveň technicistních a voluntaristických urbanistických projektů, je často vyčítáno, že nenabízí nic obdobného živoucím místům, vytvořeným staršími a pomalejšími dějinami, kde se protínají a proplétají jedinečné cesty, kde spolu lidé hovoří a samota je na okamžik zapomenuta, na prahu kostela, radnice, u baru kavárny, ve dveřích pekařství: trochu lenivý rytmus a upovídaná atmosféra nedělního rána jsou stále současnou skutečností venkovské Francie.

Tuto Francii bychom mohli definovat jako soubor, hrozen více či méně důležitých center, která polarizují administrativní, sváteční a obchodní činnost různě velkého kraje. Organizace cestovních tras, to jest silniční systém, který propojuje jednotlivá centra popravdě řečeno velmi hustou sítí státních silnic (mezi centry státní důležitosti) a silnic okresních (mezi centry okresní důležitosti), dobře znázorňuje toto vícestředné a hierarchizované uspořádání: na kilometrovnicích, které pravidelně vyznačují silnici, bývala nedávno zaznamenána vzdálenost od nejbližší aglomerace a od prvního významného města, jímž silnice procházela. Dnes tyto údaje figurují spíše na čitelnějších velkých tabulích – které odpovídají zintenzivnění a zrychlení provozu.

Každá aglomerace ve Francii aspiruje na to, aby byla centrem významného prostoru a nejméně jedné specifické činnosti. Pokud si Lyon, jenž je metropolí, dělá mezi jinými tituly nárok na titul „hlavního města gastronomie“, malé město jako Thiers o sobě může říci, že je „hlavním městem nožířství“, velký městys jako Digouin je „hlavním městem keramiky“ a velká vesnice jako Janzé „kolébkou selského kuřete“. Tato oslavná jména dnes figurují u vjezdu do aglomerací, vedle návěští, připomínajících družbu s jinými městy či vesnicemi v Evropě. Tato návěští, která svým způsobem poskytují důkaz modernosti a integrace do nového ekonomického evropského prostoru, koexistují s jinými návěštími (a jinými informačními tabulemi), která detailně uvádějí historické zajímavosti místa: kaple ze 14. nebo 15. století, zámky, megality, muzea řemesel, krajky či keramiky. Historická hloubka se vyžaduje, stejně jako otevřenost navenek, jako by jedna druhou vyvažovala. Každé město, každá vesnice, které nejsou nedávnými výtvary, se dožadují svých dějin,

předkládají je projíždějícímu automobilistovi v řadě návěstních tabulí, které představují jakousi navštívenku. Toto vysvětlování historického kontextu je ve skutečnosti nedávného data a shoduje se s reorganizací prostoru (vytvoření dopravních okruhů kolem města, velkých dálničních tahů vně aglomerací), která naopak směřuje k nerespektování tohoto kontextu tím, že se vyhýbá památkám, jež o něm svědčí. Můžeme je velmi legitimně interpretovat jako usilující o svedení a zadržení projíždějícího či turistu; ale jistou účinnost mu lze v tomto ohledu přiznat právě jen uvažujeme-li onen kontext ve vztahu k zálibě v historii a v totožnosti zakořeněné v určitém území, která nesporně poznamenává francouzské cítění posledních dvaceti let. Datovaná památka je nárokována jako důkaz autentičnosti, která má sama stačit ke vzbuzení zájmu: vytváří se rozpětí mezi přítomností krajiny a minulostí, kterou naznačuje. Narážka na minulost činí přítomnost složitější.

Je třeba dodat, že jistý minimální historický rozměr byl francouzskému městskému a vesnickému prostoru vnucen tím, jaká jména byla obvykle dávana ulicím. Ulice a náměstí byly od dávných dob příležitostí k připomínání někoho či něčeho. Vlivem redundance, která má ostatně svoje kouzlo, dávají ovšem některé monumenty tradičně jméno ulicím, které k nim vedou nebo náměstím, na nichž byly postaveny. Máme tak nespočetné Nádražní ulice, Divadelní ulice nebo Radniční náměstí. Ale nejčastěji jsou tepny měst a vesnic pojmenovány podle významných osobností místního nebo národního života, takže kdybychom měli provést výklad všech jmen ulic v metropoli jako je Paříž, museli bychom znovu napsat celé dějiny Francie, od Vercingetoriga k de Gaullovi. Kdo jezdí pravidelně metrem a seznámí se s pařížským suterénem a se jmény stanic, která připomínají ulice či památky na povrchu, stává se účastníkem každodenního a mechanického ponoru do historie, jímž se vyznačuje pařížský chodec, pro něhož představují Alésia, Bastilla nebo Solférino nejen historické odkazy, ale ve stejné či větší míře také body orientace v prostoru.

Cesty a křižovatky ve Francii tak směřují k tomu, aby se staly „památníky“ (ve smyslu svědectví a vzpomínek), a to v té míře, v níž je jejich křestní jméno zapouští do dějin. Tento neustálý odkaz k dějinám vede k častému protínání pojmů cestovních tras, křižovatek a významných památek. Tato protínání jsou obzvláště zřetelná ve městech (a zejména v Paříži), v nichž je historický odkaz vždy přítomen výrazněji. Paříž nemá jedno centrum; její střed je na

dálničnických tabulích zobrazen jednou nákresem Eiffelovy věže, jindy výrazem „Paříž–Notre–Dame“, který je narážkou na původní a historické srdce hlavního města, ostrov Cité, sevřený rameny Seiny několik kilometrů od Eiffelovy věže. Paříž má tedy středů několik. Pokud jde o stránku administrativní, je třeba upozornit na dvojznačnost, která vždy v našem politickém životě působila problémy (což dobře ukazuje stupeň jeho centralizace): Paříž je zároveň městem, rozděleným na dvacet obvodů, i hlavním městem Francie. Pařížané se mohli vícekrát domnívat, že tvoří dějiny Francie, což je přesvědčení zakotvené ve vzpomínce na rok 1789, přesvědčení, které občas vyvolává napětí mezi národní mocí a mocí městskou. Od roku 1795, s jednou krátkou výjimkou během revoluce v roce 1848, neexistoval až do nedávna pařížský starosta, ale hlavní město bylo rozděleno na dvacet obvodů a dvacet radnic pod společnou kuratelou prefekta seinského departementu a prefekta policejního. Městská rada vznikla teprve roku 1834. Když byl před několika lety změněn statut hlavního města a Jacques Chirac se stal pařížským starostou, část politické debaty se soustředila na otázku, zda mu tato funkce pomůže či nepomůže stát se prezidentem Francouzské republiky. Nikdo si skutečně nemyslel, že by správa jednoho města, jakkoli v něm žije šestina obyvatel Francie, mohla být cílem sama o sobě. Existence tří pařížských paláců (Elysejská pole, Matignon a Radnice), které mají poslání jistě rozdílná, ale problematicky odlišená, a k nimž je nutno přidat nejméně dvě pamětihodné budovy ekvivalentní důležitosti, totiž Lucemburský palác (v němž sídlí Senát) a Národní shromáždění (v němž sídlí poslanci), dostatečně ukazuje, že zeměpisná metafora vystihuje náš politický život o to snadněji, čím více tento život tíhne k centralizaci a navzdory oddělení mocí a funkcí neustále aspiruje na vymezení či uznání středu středu (*le centre du centre*), ze kterého by vše vycházelo a kam by se vše vracelo. Očividně se nejedná o pouhou metaforu, je-li v určitých okamžicích kladena otázka, zda se centrum moci přemísťuje z Elysejských polí do Matignonu, a dokonce z Matignonu do Královského paláce (kde sídlí Ústavní rada): a je možné se ptát, zda neustále napjatý a rušný charakter demokratického života ve Francii neplyne částečně z napětí mezi politickým ideálem plurality, demokracie a rovnováhy, na němž se teoreticky shodnou všichni, a intelektuálním, zeměpisně–politickým modelem vlády, který je historickým dědictvím, málo slučitelným s oním ideálem a neustále podněcujícím Francouze k novému promýšlení základů a novému vymezení centra.

Po stránce zeměpisné, a pro ty z mála Pařížanů, kteří ještě mají čas se poflakovat, by tedy střed Paříže mohl být cestovní trasou, trasou spjatou s tokem Seiny, po níž plují po proudu i proti němu výletní parníčky a z níž je možné zahlédnout většinu historických a politických památek hlavního města. Existují ale jiná centra, tožná stejně tak s náměstími, s křižovatkami, na nichž stojí památky (Etoile, Concorde), s památkami samotnými (Opera, Madeleine) nebo s tepnami, které k nim vedou (avenue de l'Opéra, rue de la Paix, Champs–Élysées), jako by se v hlavním městě Francie mělo vše stát centrem a památníkem. Vlastně tomu tak v současnosti opravdu trochu je, zatímco se ovšem stírá specifická povaha každého obvodu. Je známo, že každý z nich měl svou povahu: klišé písní oslavujících Paříž nejsou bezdůvodná a nepochybně bychom mohli ještě dnes udělat jemný popis obvodů, jejich činnosti, jejich „osobnosti“ v onom smyslu slova, v němž jej užívali američtí antropologové, ale také jejich proměn a pohybů obyvatelstva, které pozměňují jejich etnické či společenské složení. Detektivní romány Leo Maleta, odehrávající se často ve čtrnáctém či patnáctém obvodu, probouzejí nostalgii po padesátých letech, ale nejsou naprosto neaktuální.

Přesto se však v Paříži méně a méně bydlí, i když se v ní stále hodně pracuje, a tento pohyb se zdá být známkou obecnější změny probíhající v naší zemi. Vztah k dějinám, který obchází naší krajinou, se možná v současnosti estetizuje a současně se desocializuje a stává se umělým. Jistě, připomínáme si stejně rádi Hugona Capeta a Revoluci z roku 1789; jsme stále schopni se tvrdě střetnout kvůli odlišnému vztahu k naší společné minulosti a protichůdným výkladům událostí, které ji poznamenaly. Naše města se ale od Malrauxe¹ proměňují v muzea (očištěné, vystavené, osvětlené památky, chráněné městské části a ulice pro pěší), zatímco silniční okruhy, dálnice, rychlovlaky a systémy expresních komunikací nás od nich odvádějí.

Tuto okliku však doprovázejí výčitky svědomí – o čemž svědčí četná návěští, která nás vybízejí, abychom neopomíjeli krásy země a stopy dějin. Kontrast: informační tabule, které nás vybízejí k prohlídce starých památek, jsou umístěny u vjezdů do měst, v jednotvárném prostoru sídlišť, průmyslových zón a supermarketů; podél

¹ Tj. od doby, kdy byl André Malraux francouzským ministrem kultury (1958–68). (Pozn. př.)

dálnic se množí odkazy na místní zajímavosti, jež by nás měly zastavit, zatímco my jen projíždíme, jako by narážka na staré doby a stará místa nebyla dnes ničím jiným než způsobem, jak vyjádřit prostor současný.